

Daniël Vanacker - “Een averechtse liberaal. Leo Augusteyns en de liberale arbeidersbeweging”. “Van activist tot antifascist. Leo Augusteyns en het Vlaams-nationalisme”.

Leo Augusteyns (1870-1945) leefde in een periode toen de sociale politiek een ‘hot topic’ was in de Kamer en de Senaat. Lange parlementaire debatten resulteerden in de eerste sociale wetten.¹ Ook op lokaal niveau werd er nagedacht over hoe de overheid een actievere rol kon spelen om de sociale wantoestanden, die het gevolg waren van de verstedelijking en de industrialisering, op te lossen. Augusteyns maakte ook bewust de periode mee toen het flamingantisme een bredere basis kreeg en zich ontwikkelde tot een politieke stroming van betekenis die de volledige vernederlandsing van het onderwijs en het openbaar leven in Vlaanderen eiste. Daniël Vanacker gebruikte deze twee invalshoeken om een volumineus tweeluik te schrijven over het turbulente leven van Leo Augusteyns.

Leo Augusteyns’ sociale visie week af van die van een doorsnee ‘liberaal’. Net zoals de liberale progressisten pleitte hij voor een geleidelijke hervorming van de maatschappij om zo de sociale problemen op te lossen en het lot van de arbeiders te verbeteren. Hij nam als parlamentslid actief deel aan het politieke debat over de mijnwet van 1909. Daarnaast was Augusteyns ook een radicale flamingant. Hij was ervan overtuigd dat de vervlaamsing van het onderwijs zou bijdragen tot beter geschoolde arbeiders die actief zouden ijveren voor betere arbeidsvoorwaarden. Daniël Vanacker opteerde ervoor om deze twee aspecten, het sociaal en het Vlaams engagement van Leo Augusteyns, in twee afzonderlijke volumes te bespreken.

In het eerste boek wordt het leven van de ‘averechtse liberaal’ geschetst tegen de achtergrond van de liberale arbeidersbeweging in Antwerpen. Het feit dat Pieter Jozef Augusteyns, de vader van het hoofdpersonage, vanaf de oprichting van *Help U Zelve* in 1880 tot zeven maanden voor zijn dood in 1900, de voorzitter was van dit liberale ziekenfonds, wordt door de auteur handig aangegrepen om dit onbekend stuk geschiedenis toe te lichten. Toen de *Gilde van Antwerpse Ambachtslieden* zich bij het uitbreken van de Schoolstrijd als een klerikale organisatie manifesteerde, besloot een groep arbeiders een nieuw ziekenfonds op te richten: de liberale werkliedenmaatschappij *Help U Zelve*. Voor deze stichters volstond liefdadigheid niet langer en zoals de naam suggereert wezen ze het paternalisme van de *Gilde* af.

Help U Zelve zette aan tot zelfredzaamheid, terwijl de katholieke liefdadigheid een berusting van de arbeiders predikte en naar sociale rust streefde. Vanacker neemt zijn taak ernstig en beschrijft tot in de details het startsucces, de eerste kinderziektes en de algemene werking van de liberale mutualiteit. Er wordt uitvoerig uiteengezet hoe de steun van *Het Laatste Nieuws*, een populair Vlaams-liberaal dagblad, in de jaren 1890 bijdroeg tot de bloei van *Help U Zelve*. Daarnaast heeft de auteur voldoende aandacht voor de klerikale en socialistische concurrentie van de liberale Antwerpse mutualiteit.

¹ Oprichting van de nijverheids- en arbeidsraden (1887), afschaffing van het trucksysteem (1887), wet op de arbeidsinspectie (1888), regeling van vrouwen- en kinderarbeid (1889), wet over de arbeiderswoningen (1889), vrijheid van arbeid en stakingen (1892), rechtspersoonlijkheid van mutualiteiten (1894, 1898 en 1912), wet op de werkplaatsreglementen (1896), de veiligheid op het werk (1899), het arbeidscontract (1900), de arbeiderspensioenen (1900), de arbeidsongevallen (1903), de zondagsrust (1905), de arbeidsduurbeperving in de mijnen (1909), de mijnwerkerspensioenen (1911) en ten slotte de debatten over verplichte sociale verzekeringen (1914).

Hij beschrijft nauwkeurig hoe *Help U Zelve* in navolging van de concurrenten het aantal voordelen voor de leden geleidelijk aan uitbreidde en hoe de lidgelden en uitkeringen van de drie organisaties evolueerden.

In verschillende hoofdstukken wordt aangegeven hoe *Help U Zelve* zich op lokaal vlak verankerde en hoe het uitgroeide tot een stevige zuil. De werking van dit ziekenfonds werd aangevuld met activiteiten van allerlei socioculturele verenigingen en met drie coöperaties: een bakkerij, een levensverzekering en een brouwerij. Vooral de oprichting in 1897 en het succes van de coöperatieve bakkerij worden prachtig geïllustreerd. Vanacker gaat ook in op het feit dat de werking van liberale syndicaten minder succesvol was en beperkt bleef. Vergadering per vergadering kan de lezer als een stille getuige lezen hoe de toenemende meningsverschillen binnen het ziekenfonds een afscheuring veroorzaakten van de aanhangers van Jaak Verheyen. Persoonlijke rancunes en ambities verklaren waarom de groep-Verheyen een nieuwe politiek bond (*Liberaal Werkersverbond*), een eigen nieuwe mutualiteit (*Liberale Ziekenbeurs*) en een concurrerende coöperatie (*Liberale Bakkerij*) oprichtten. Verrassend genoeg leidde dat niet tot een verzwakking van het liberale gedachtengoed. Voor de liberale arbeidersbeweging van Antwerpen gold het gezegde: “verdeel en heers”. De interne twist mondde uit in een enorme toename van het aantal leden. *Help U Zelve* mocht zich aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog de grootste mutualiteit van de Scheldestad noemen. Vanacker bespreekt vervolgens in extenso hoe *Help U Zelve* zelf tot politieke actie overging. Na de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht in 1893 ontstond de *Liberale Volkspartij* om te vermijden dat de arbeiders massaal zouden overstappen naar de socialisten en hun mutualiteit. De *Liberale Vlaamse Bond*, met Leo Augusteyns als secretaris, was één van de trouwste bondgenoten van deze politieke vleugel van *Help U Zelve*. Augusteyns werd het bekendste gezicht van de *Liberale Volkspartij* en zetelde als vertegenwoordiger in de Kamer. Daar onderscheidde hij zich al snel door zijn uitgesproken progressieve en radicaal Vlaamsgezinde standpunten.

Het tweede boek gaat dieper in op Augusteyns' actieve inzet voor het 'Vlaamse probleem' vanaf het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog tot zijn overlijden kort na de Tweede Wereldoorlog. Augusteyns was immers van eenvoudige komaf en werd geconfronteerd met het feit dat zijn gebrekkige kennis van het Frans zijn maatschappelijke vooruitgang belemmerde. In vier hoofdstukken wordt uiteengezet hoe Leo Augusteyns evolueert van een 'activist tot antifacist'. Daniël Vanacker zorgt voor een vlotte overgang tussen beide boekdelen door de ontwikkelingen van *Help U Zelve* tijdens de Eerste Wereldoorlog te bespreken tot aan het moment waarop het Duitse leger de bakkerij van *Help U Zelve* opeiste voor de bevoorrading van de eigen troepen. Daarnaast besteedt hij ook voldoende aandacht aan de sociale initiatieven tijdens de Grote Oorlog. Hij geeft aan hoe de uitbetaling van ziektedagen werd geregeld en wat de rol was van Augusteyns als één van de onderhandelaars van het *Weldadigheidsbureel*. Stap voor stap wordt beschreven hoe Augusteyns, naarmate het conflict aansleepte, door zijn activistisch engagement vervreemd geraakte van de liberale partij en van zijn liberaal-democratische achterban. De persoonlijke bewogenheid van Augusteyns wordt door de auteur opnieuw handig gebruikt om de bredere ontwikkelingsgeschiedenis van het Vlaams-nationalisme te beschrijven. Zo besteedt de auteur veel aandacht aan de boeiende discussies en de openlijke breuk in de Vlaamse rangen in Antwerpen naar aanleiding van de aankondiging van de Duitse gouverneur-generaal om de Gentse universiteit te vervlaamsen. Volksvertegenwoordiger Augusteyns en zijn klerikale

collega Adelfons Hendrickx verdedigden dit initiatief, in tegenstelling tot de meeste parlamentsleden. Zodoende ondersteunden ze als eersten openlijk het activisme en geraakten ze politiek geïsoleerd. Hun nauwe samenwerking binnen het *Vlaams Verbond* wordt diepgaand beschreven. Het *Vlaams Verbond* wou alle activistische Vlamingen groeperen die, boven de partijpolitiek en zelfs buiten de klassieke partijen, wilden ijveren voor de zelfstandigheid van Vlaanderen in een vrij en onafhankelijk België. Men wou niet openlijk met de Duitsers samenwerken maar men was wel bereid om de realisaties van de '*Flamenpolitik*' aan te nemen en te verdedigen, kortom ze waren het niet eens met de gekozen middelen, maar wel met het doel.

Het activisme kon echter op weinig steun rekenen, en bezorgde Leo Augusteyns toenemende problemen binnen de *Liberale Volkspartij*. In die mate zelfs dat, toen hij in 1917 een nieuwe activistische groep binnen de LVP oprichtte (*Voor Vrede en Vrij Vlaanderen - VVVV*), hij samen met zijn aanhangers uit de partij werd gezet. De nieuwe vereniging had als doel '*het activistisch zaad te doen ontkiemen in de rangen van eenvoudige werklieden van Antwerpen*'. De voornaamste activiteit van het VVVV bestond uit de organisatie van een vijftiental lezingen over het verleden, het heden en de toekomst van Vlaanderen. De voordrachten, met als favoriete onderwerpen cultuur, economie en onderwijs, worden door Daniël Vanacker nauwgezet toegelicht. Na de oorlog werd al snel duidelijk dat de gematigde activisten de situatie en hun lot verkeerd hadden ingeschat. Augusteyns werd veroordeeld voor verklikking en zat in de cel tot 1921. Zijn veroordeling betekende het einde van zijn carrière als stedelijk ambtenaar én als parlamentslid.

Maar Augusteyns verloochende zijn Vlaamsgezind en democratisch ideaal niet. Hij begon een 'tweede leven' zoals de auteur het mooi in de titel van een nieuw hoofdstuk aankondigt. Vanacker wijdt boeiende bladzijden aan Augusteyns' politieke carrière binnen de Antwerpse afdeling van het *Vlaamse Front*. Hij beschrijft hoe het hoofdpersonage weigerde mee te stappen in de corporatistische en fascistische richting die deze beweging uitging, wat aanleiding gaf tot zijn ontslag uit het bestuur in 1927. Vanacker rapporteert vervolgens dat Augusteyns een belangrijke rol speelde binnen de Bormsverkiezing (1928). In een volgend hoofdstuk wordt uiteengezet hoe Leo Augusteyns zich tijdens het interbellum opwierp als leider van een kleine groep Vlaams-nationalisten die zich hopeloos verzetten tegen de verrechtsing van hun beweging en tegen de fascistische trekken van het in 1933 opgerichte VNV. Augusteyns bleef ijveren voor een zelfstandig Vlaanderen maar affineerde zijn democratische overtuiging. Met dat programma voor ogen werd het *Federalistisch Volksfront* gesticht. Augusteyns had links bloed en dit werd duidelijk toen hij binnen het *Vlaams Blok voor Zelfbestuur en Democratie* ging samenwerken met de Vlaamse communisten. De politieke invloed van deze initiatieven was echter gering. Ten slotte behandelt Vanacker de laatste fase van Augusteyns' leven tijdens de Tweede Wereldoorlog in een kort hoofdstuk. In deze periode speelde hij nauwelijks nog een politieke rol. Centraal staat het feit dat Augusteyns tijdens de bezetting bij de Bormscommissie een dossier had ingediend om alsnog een volledig pensioen te bekomen, wat hem na de oorlog opnieuw zwaar werd aangerekend.

Het omvangrijke werk valt niet onder de noemer van een biografie, het is veel meer dan dat. Leo Augusteyns was een veelzijdig figuur. Door deze liberaal uit de vergetelheid te halen en onderzoek te doen naar zijn werk en leven, heeft de auteur een indrukwekkend, waardevol eindproduct afgeleverd. Daniël Vanacker geeft veel ruimte

aan de groei van de sociaal-liberale arbeidersbeweging en het activisme in Antwerpen. Persoonlijke en ideologische conflicten wisselden elkaar af en drijven de geschiedenis van deze Antwerpse liberale voortrekker. Vanacker volgt ze nauwkeurig en accuraat op. Op bepaalde momenten verdwijnt Leo Augusteyns als persoon uit beeld. Hij wordt een schim, één van de vele actoren in de activiteiten van de verenigingen waar hij deel vanuit maakte. Soms mis ik wat achtergrondinformatie over Augusteyns' persoonlijk en familiaal leven, wat wellicht ook invloed had op zijn politieke carrière en zijn publieke wapenfeiten.

Bovendien draagt het werk een aantal knelpunten van een biografie in zich mee. In een biografie ontbreekt vaak, als gevolg van een laag ontwikkeld methodisch bewustzijn, een verhaal met een pointe en een strakke lijn. Zo ook in het werk van Vanacker. Door een wirwar van nieuwe ontwikkelingen en het gebrek aan een vooraf bepaalde concrete vraagstelling is het verhaal naar mijn aanvoelen niet altijd even helder en soms moeilijk te volgen. Ik loof zeker het feit dat bepaalde onderwerpen en personen in detail en grondig gekaderd werden. Het boek heeft een groot encyclopedisch gehalte en bevat een enorme rijkdom aan historisch basismateriaal. Toch ontbreekt soms het frame, de nodige structuur om de massa aan anekdotes te verbinden tot een groter, logisch geheel. Deze randbedenkingen wegen niet op tegen het indrukwekkend en voorbeeldig archiefwerk dat aan de grondslag ligt van dit naslagwerk. Het boek boorde een schat van bronnenmateriaal aan, o.a. de verslagboeken van de *Liberale Volkspartij*, van de Antwerpse afdeling van het *Vlaamse Front*, een bundel persoonlijke correspondentie van Augusteyns en vele fragmenten uit een hele waslijst van periodieken. De auteur doet een zeer verdienstelijke poging om de lokale Antwerpse gebeurtenissen te kaderen binnen een nationale context. Daniël Vanacker leverde een indrukwekkende prestatie die vanuit historisch-wetenschappelijk oogpunt onmiskenbaar een vernieuwende bijdrage opleverde in de genegeerde geschiedenis van de liberale arbeidersbeweging, in casus deze van de Scheldestad Antwerpen.